

Павло Крат.

ВІДЖИТКИ

В

ЛЮДСЬКІЙ НАТУРІ,

або

наука як пізнати себе, щоб стати дійсною
людиною.

Торонто, 1920 р.

ЗАМОРСЬКИЙ ВІСТНИК

("The Trans-Oceanic Herald")

Научно-літературний ілюстрований місячник, метою котрого є помагати українським робітникам та рільникам в набутю научного знання та витвореню широкого світогляду.

В бігу видань "Заморський Вістник" буде містити в собі слідуючі науки: Мовознавство, Математику, Географію, Геологію, Астрономію, Фізику, Хемію, Біологію, Зоологію, Ботаніку, Історію, Історію культури, Антропологию, Гігієну, Хліборобство, Механіку, тощо аж до Фільзофії. Як також і красне

ПИСЬМЕНСТВО.

В Канаді річна передплата \$ 2.50, півріч. \$ 1.25.

до Європи і Америки річно \$ 2.75, півріч. \$ 1.40.

Поодинокє число 25ц.

Zamorskyj Vistnyk

504 Queen St. W.

TORONTO, ONT.

Павло Крат.

Віджитки

В

людській натурі,

або

наука як пізнати себе, щоб стати дійсною
людиною.

Торонто, 1920 р.

ПЕРЕДМОВА.

(Як я дійшов до самостійного думаня.)

Як і всі люди починають, за моїх діточих літ я набрав ся поглядів на оточуючий мене сьвіт від моїх батьків та тих, що зі мною стикались. Мій розум і кількість мого знаня були за малі, щоб я міг споглянути на сьвіт з самостійного пункту погляду. Від няньок довідався про істнованє всілякого чортовиня, від православних попів про догми їхньої церкви, про рай та пекло, і я жив, відчуваючи навколо себе невидимий сьвіт духів та душ.

Коли вже був я в гімназії, деь коло 12 року житя зявилось в мені чуте українського націоналізму, і поволі Україна зросла в моїм істві в якусь богиню, котрій я був готовий віддати до послідньої краплини свою кров.

Мої релігійні почуваня розвивались у палку любу до Бога і безконечну вдячність Христови за його терпіня за нас. Але запізнаня з теорією сотвореня сьвіта, якої нас учили в школі, зродило в мені якусь непевність, що до біблій-

ного оповідання про ту саму річ. Далі, ті "служби Божі" стали мені здаватись якоюсь театральною виставою. А як раз нагодився Михайло Деркач, також гімназіяст, котрий сказав мені, що уся та віра добра тільки для дурнів та дітей. Се мене страшенно вразило, але сон моєї душі був прогнаний. Поволі я вже не молився.

Отже став думати Деркачевим розумом, а своїм ще ні.

Страшна смерть моєї нареченої звернула була мої думки на питанє того явища в людськім бутю, але Микола Порш, теперішній український посол у Берліні, мало що мені з того провиднив. Тоді я взяв ся до природничих наук, щоб з них знайти відповідь на тиснуче мене питанє.

Та вчитись не було коли. Заносилось на революцію в цараті. Я вже мав тоді 21 рік. Мене подибали нові питання. Я вчув про соціалізм. Будучи натурою палкою і скрайною, я не міг вмістити в собі українського націоналізму з інтернаціоналізмом, як приміром се лехко йде В. Левинському. В мені відбулась страшна боротьба. Я стратив свою богиню Україну. Я сказав собі, коли ми організуємо українського робітника на повалене царя, так той робітник має скористати і спожити овочі тієї перемоги. Я став інтернаціоналістом. За се мене викляли і викинули з Революційної Української Партії, в котрій тоді рей провадили яко соціал-націона-

лісти Винниченко, Порш, тощо. І галицькі соціал-демократи, з В. Левинським на чолі, подивились на сей мій виступ, котрий скінчився зорганізованем "Української Соціал-Демократичної Спілки," як на якусь народну зраду. Але в сім напрямку моя думка пробивала собі дорогу уже самотійно.

Та вона знов дісталась у неволю, як я підліг теорії Марксового "матеріялістичного розуміння історії". І став я дивитись на сьвіт, на людей і на себе, як на якусь машинерію, "котра доти робить, доки має в собі вугіле та воду."

Людей я поділив собі на дві кляси: "буржуазію" та "робітників", або на зло та добро. Кого я собі зазначив "буржуем", біда була тому! Але як би робітники не провадили своє життя, я того не добачав.

Та прийшла година визмолитись мені і спід неволі голого матеріялізму. (Не конче дотично Марксового "матеріялістичного розуміння історії". З тим більш-менш я гожуюсь і тепер.) Я пізнав в чім лежить корінь зла.

Се сталось уже в Канаді, після того, як мені збридли безглузда боротьба з усякими одиницями, коли я запізнався здуховим боком людського життя, коли зрозумів, що людей треба рятувати і лічити від зла, як ми рятуємо їхне тіло від хороб.

Я пізнав, що корінь зла лежить в натурі кожної людини зокрема. А на сьвіті зле тому, що

Людство складаєть ся з лихих одиниць. І я побачив, що жадна політика, жадні партії, жадні революції, жадні школи і науки не допоможуть, коли люди не візьмуть ся також, кожний зокрема, себе від зла очищати, доки більшість людства не стане добрими людьми.

Але що таке "людина"? І я почав шукати в намулі мого зла людину. А найшовши, забажав, щоб кожне людське сотворіне зробило зі собою те саме, і щоб таким чином сей сьвіт зла відмінив ся на той вимріяний рай.

Запро се я і написав сю розвідку.

I.

ЗВІРСКИТЬ В ЛЮДСТВІ.

Коли візьмемо всілякі кодла звірини зокрема і пічнемо придивляться їхнім вдачам, ми зауважимо, що кожне звіряче кодло в своїй суцільності, а в багатьох випадках і кожний звіринний рід зокрема, посідають одну загальну вдачу, котрою послугують ся в своїй боротьбі за існуванє. Приміром, вдачою усіх лисів будуть хитрощі, вдачою собак — рабська прислужність, котів — самолюбство, свиней — нєнажерливість, віслюків — упертість, слонів незважанє на меньшого від себе, гадюк несподіванє укушенє, биків тупість і віра в силу своїх рогів, вдача овець безрозважність іти за передною вівцею; з другого боку вдачою усіх гризюків, як мишей, вивірок, водяних щурів, бобрів, сусликів, тощо, буде запасливість та домострійство, а знов вдачою малпів та песеголовців буде малпованє всього того, що їх зацікавить, як другі істоти роблять.

Тут ми ще раз підкреслюємо, що кожне окреме звіряче кодло, яко загальна одиниця

одного гатунку звірини, посідає тільки одну загальну вдачу — котрою характерується те кодло. Приміром, характеристикою гризюківського кодла буде домострійство. З другого боку кожне звіряче кодло ділиться на звіринні роди (приміром, товстошкірці на: свиней, пекарів, тапирів, носорожців, бегемотів та слонів; або канії на: собак, шакалів, гієн, вовків, лисів, тощо), і звичайно, ті обставини, що примусили витворене тих родів, вплинули в певнім напрямку і на відмінене вдачі зокремих родів, але нетак далеко, щоб не заважати спільної вдачі того кодла до котрого вони належать. Свинячість виявляється в усіх товстошкірців, розбишацтво і хитрощі в усіх каніїв, самоблюбість в усього котячого кодла (кіт, рис, кугар, ягуар, леопард, тигрис, лев).

Але що цікавого, се те, що члени одного звіринного роду жаден не посідає вдачі характеристичної до вдачі иньшого кодла. Приміром, кіт не буде так леститись, як пес, а віл удавати малповань, як песегодовець. Кожний звіринний рід цілий від малого до великого, деб він на земній кулі не існував, має одну питому вдачу загалом і в кожному з її членів зокрема. Та загальна вдача більше або менше допомагає їм у боротьбі за існуване і більш-менш звірина на тім виходить.

А тепер гляньмо на людей. Наука зооло-

гії причислює людську родину до кодла прі-
матів. А питомою вдачою малпів буде малпо-
ванє, чи-то наслідованє вчинків иньших со-
творинь. Запам'ятаймо се.

Уже стародавні Єгиптії та Вавилонці
малювали і різбили людські тіла з звірячими
та пташними головами, або навпаки. Дикуни
Австралії виводять походженє своїх племен від
тієї чи иньшої звірини; так само Індіяни Пів. А-
мерики любили давати собі назви від звірів та
птахів: "Червоний лис", "Чорний крук", тощо
Тай в наших українських піснях, хлопців звать
"орлами", "соколами", "соболями", а дівчат
"горлицями", "ясочками" "лебідочками".
Більш того, ми й тепер звемо хитрих людей
"лисами", самолюбців — "котами", нечулих —
"товстошкірцями", впертих — "віслюками",
дурних — "баранами", "биками", "вівцями",
лютих — "гадюками", лестивих — "псами",
боягузів — "зайцями". Чомуж се так? Коли ж
люди належуть до людського роду, до кодла
пріматів (малпи, песеголовці та людина), так
вони повинні мати одну спільну вдачу характе-
рестичну тільки людям, як мають свої питомі
вдачі иньші звіринні роди, якими вони відо-
кремлюють ся один від одного, як і надвірно-
ю будовою тіла. В дійсності, на перший по-
гляд, люди немають окремої своєї людської
вдачі, в сім розуміню ціле людство се — ве-
личезний звірник найріжноманітніших "звірів",

"звірят", "звірюк", а навіть "птахів" і "гадя". Чому се так? Чому природа не наділила людського роду однією вдачою, щоб відразу відокремлювали нас від звірини?

Поперед ми сказали, що вдачою малпачого роду буде наслідоване, чи-то малповане, когось иньшого: ся вдача малпованя належить до цілого кодла приматів. І се розв'язує таємницю ріжнومانітності вдачі людей. Приглядаючись до житя звірини, певно, людські прапрадіди стали наслідувати того чи иньшого звіря, вдача котрого подобалась тій чи иньшій людині. Наслідуючи гадюку, або вовка, — людина на тім часом добре виходила. Се давало приклад иньшим людям, і ті собі вишукували в звірях зразок наслідованя. А як ми пригадаємо собі, що був час, коли первісна дика людина вважала декотру звірину за вищі від себе істоти, що до гадюки, котів, ягуарів, бегемотів, слонів та відмедів — люди молились, як до божеств — отже се наше припущене, що людство набрало в себе звірячих вдач не є безпідставним базіканем.

Про те, що що-не-людина, так иньша вдача — усі знають; усі бачуть, як "павуки в людській шкірі" заїдають "мух - з двома руками та ногами", як такі самі "п'явки" ссуть жите з себе подібних сотворінь, як "дурні вівці" плигають у прірву за дурним, або зрадливим проводарем і ломлять там собі в'язи,

як "люди-слоні", топчуть без жалю "людей-гробаків", як "люди-вовки" та "люди-тигри-си", перегризають гергачки "людям-бикам", як "люди-гадюки" підкусують тих, хто був не-обережним наблизитись до них та наставити їм свої груди. Отже, про ту "робітку" людей-звірів не треба багато розписуватись, її видно на кожному кроці. Пошукаймо аналогічного явища в природі. **Так жие риба.** Людська приказка каже: "Риба жие з риби, а людина з людини". Правда, риба має одну вдачу і тією вдачою є винищене менших більшими. Між людьми також: менші, дурніщі, слабовитіщі, невчені дістають ся на жир спритнішим. А в сій війні усіх- проти всіх, що зветь ся "боротьбою за істноване", люди вживають той тієї, а той иньшої звірячої вдачі.

І та звірскість защепилась в людстві давно; **люди тепер родять ся з звірячими нахилами.** Декотрі на тій звірскості виходять, декотрі від неї пропадають, але ціле людство в своїй історичній суцільності від того страшенно терпить. Лихо поповнене людьми-звірюками, як якийсь бруд спадає на психику людства і робить його що-дня гіршим і гіршим.

Люди, що здають ся найбільш знаючими і найбільш посідаючими всілякої техніки сотворіннями, негодні похвалитись досконалостю свого життя.

Візьмім, приміром, маленьких сусликів,

Без крику, без віч, без газет і всілякої иньшої організаційної машинерії вони виходять на лан точити прєсницю. Ніхто ними не проводить, а яку вони роботу потрафлять зробити! А бобри? Та ті цілі будівничі: ліс рубають, гатки кладуть, рови та канали копають, хати будують, не так як суслики кожн про себе, але цілою громадою. І знов без жадного проводу, а усе їм іде і вдаєть ся. Згадаємо тут і про ті манісінькі сотворіня — бжілки. Їх часами буває у вулюю і до 50.000 штук. Яка праця, яка єдність, який ряд! А се все тому, що кожний суслик має ту саму-вдачу, шой иньші суслики, кожний бібр і кожна бжілка має вдачу кожне свого роду. Бібр родить ся з удачою будівничого, пташок знає, коли летіти до Вирія або як будувати кубельце, хоч його ніхто тому не вчив.

А людей при-купі годі втримати. І коли ми маємо держави і всілякі підприємства, в котрих згромаджуєть ся сила народу — се все тримаєть ся при-купі, брутальною силою, а не природним чутем єдности, що посідають, приміром, бджоли.

Звикли тепер ділити людей після націй та кляс, а вартоб їх ділити після їхніх вdach: "собак" до "собак", "гадюк" до "гадюк", "котів" до "котів", "свиней" до "свиней", "овець" до "овець" і так, далі... а людей до людей.

Звідки беруться зрада, нелад, безголове, ростіч в всіляких партійних організаціях, або чому гине те або инше підприємство? Бо ті, що організують, не звертають уваги якого гатунку "людської худоби" вони до себе набирають.

Шевченко каже:

Будьте люди,
Бо лихо вам буде!

"Будь людиною", "роби по-людяному", "людяність" — що се за слова, про що вони нам нагадують? Бути людиною — се не бути звіриною. А не бути звіриною, — себто не мати звірячої вдачі. Отже хай усі люди викинуть з себе звірскість, що з ними станеться? Чи не станеться тоді з людством те, як оповідає М. Горький, що коли чорт повітягав з одного чоловіка усі паскудства, так з того чоловіка зісталась сама шкіра, і тоді чорт ту шкіру надув, дав туди кілька горошин і зробив своїм дітям тарахкало. Кинемо звірскість — чим будемо? На сей запит нам відповість слово "людяність". "Людяність" — се лагідність, благість, правдивість, братерство, саможертвоване задля добра иньших. У нерозвиненім стані сю "людяність" можемо бачити тепер у бджіл. Між людьми часом зявляються такі одиниці з жадобою встановлення людству сієї вдачі "людяности" — але люди — "бики", "вівці" та

иньша темрява їх не розуміють, а люди — "звірі" їх убивають. Ті з людей, що не задоволені теперішнім житєм укладають всілякі політичні пляни, віруючи, що політикою, зміною уряду, вирівнянем маєтків, зменшенем робучих годин, всілякими податками на багатирів — тощо, людям стане лекше жити.

Та на усю ту політику мала надія, доки ті, що бажають направи житя не візнуть ся до чищення глибинь людської натури від віджитків звірскости, а пічнуть ту роботу насамперед від самих себе.

Людство є гуртове сотворене. Але йому бракне однієї спільної вдачі. Через се тепер ціле людське жите можна зазначити трома словами "Будова вавилонської башти". Увільнене від звірскости через приймлене людяности цілим людством сотворить людяням спільну вдачу, котра підійме людство понад звірячість і дасть здійснитись найвищим мріям людських реформаторів.

Хай кожен починає сам від себе. Хай кожен погляне в глиб свого іства і пізнає який "звір" містить ся в нім. А тоді має відбутись боротьба вигнання тієї "звірюки". Себто вигнане з себе: підхліблення, самолюбства, гадючости, свинячости, товстошкірости чи-то нечулости, дурноти, овечого замотеличення, тощо, а встановлення, та приймлення людяности осяяної яскравим промінем розуму та науки,

II.

ЗРІСТ ТІЛА ТА ІНТЕЛЕКТА.

Людина починаєть ся від сполуки жіночого яйка з чоловічим насінем. Те яйко та насіне, як потім і зародок, містять в собі матерію зложену з матеріяльних складників, і з нематеріяльного "житя", що ту матерію оживляє. Те "жите" є зародком, чи насінем, з котрого розвинеть ся потім інтелект людини, щось невидиме, недосягле жадним матеріяльним робом, що ми звемо "душею", "свідомостею" — слова, що нічого не провиднюють.

Від початку заплодження та зросту нова людина в зародку починає відбувати дивні метаморфози, чито перетвори. Там в таємничім сховку материного черева повторюєть ся в скороченю цілі геологічні доби, переходять міліони літ еволюції, дивна мандрівка від яечка до безголового гробака, від гробака до ящіркоподібного сотворіня з зябрами, відтак до хвостатого малпоподібного сотворіня, відтак до волохатого чоловічка; (перед народженем те волохно з дитини спадає, лишаючись тільки на голіві). Потім стають уродини.

Але се родить ся не людина ХХ столітя. Се в сьвіт приходить сотворіне з передледівцевих часі, з перед соток тисяч літ, звідтам, звідки люди почались.

Тепер те сотворіне, що звемо "немовлям", має рости (хлопець яких 24 літ, дівчина яких 20) зак тілом не здожене і не вирівняеть ся з сучасним людством.

Зі зростом тіла росте і той невидимий "інтелект" та "душа". Але знов диво над дивами! Не так в тілі, як в душі зростаючої дитини відбувають ся більш менш усі ті історичні доби, проявляють ся усі ті добрі і погані вдачі, які пережили та посідали її батьки, діди і прапрадіди, ціла її нація.

Отже в зростаючій дитині шаблево перейдуть: час німого малполюда, всілякі шаблі дикунства, варварства, невільництва та паньщини, часи недавно минулого абсолютизму аж до нашої хвилі.

Але ся повища скаля — загальна. Кожна нація що до історичности, і кожна родина що до вдачі мають ще свою власну скалю.

Приміром, Українці перебули малполюдство, дикунство, варварство і паньщину, але майже не жили в капіталістичній історії; і, навпаки, Англійці мали уже кілька сот літ капіталістичного житя. Отже українська та англійська дитина будуть собі подібні в літах десь до — 15, а відтак англійська дитина стає серйоз-

ніщою, духом старшою від української, бо тут десь кінчить ся їхня спільність періоду паньщини. Українці закінчують свою історію паньщиною та поваленем абсолютизму, а Англіїці те усе віджили поверх триста років взад. Але, з другого боку, дитина чорношкірого Нігра Центральної Африки, доростаючи тілом до 20 літ, позістає духом в дикунстві, як пересічний Араб не йде далі варварства.

Придивімось тепер блище, що дієть ся в інтелекті зростаючої людини, хоч би й української нації.

В часі дитинства, десь межі двома, а сімома роками діти захоплюють ся казками; вони люблять слухати казки про котів, псів, лисів і всіляку иньшу звірину. Тоді в уяві дітей та звірина грає ту саму ролю, що й люди. Діти люблять ляльки і до неживих витворів ставлять ся, як до живих сотворінь; розмовляють з ляльками, годують їх. Се розум дитини ще жиє в часі дикунства, коли людство уважало звірину за розумнішу і вищу від себе, коли воно творило ідоли і молилось до тих рукотворних потвор. Тоді душі дитські переповнені всіляким страхітем, котрого натерпілось людство в правнину, і жах котрого відтаврував ся на душі нащадків, що не зітреть ся ще може і тисячі літ. Кажуть, що діти мають "буїну фантазію", коли в скрученій шматці добачають дитину, в корчі будяків многоголового змія, в

маленькім хрущі, страшного звіря, тощо. Ся "буйна фантазія", — се мильність кволого розуму з часів негладженого каменя. Діти люблять слухати казки, бо то література того прадавнього віку; діти цікавлять ся всілякими блискучими та барвистими річами, як се робить і дикун.

Але з року на рік діцький розум переходить шаблі дикуньства, і аж десь коло пятнадцятого року в хлопцях зявлюєть ся велика буйність—се їхні душі переходять часи варварства, часи середньовічного козацтва. Хлопці хочуть битись, воювати. Тоді вони грають ся в "Козаків та Татарів", тоді вони повні геройського запалу.

Але тільки хлопці. Дівчата ж, навпаки, стають тихенькими. Бо від часу варварства жінка стала невірницею чоловіка, і та неволя обіймає дух дівчинки, і воно сидить тихесеньке в той час, як її брат вибрикує повний душевних рухів.

Так доходить до "повних літ". Здаєть ся, що історична шумовина сходить з інтелекту молодой людини, мовляв людина стає "повного розуму". Але се тільки здаєть ся. Придивімось блище і побачимо, щось иньшого.

Коли тіло доростає своєї межі, далі котрої воно вже не росте (хіба що відновлюєть ся або часом грубшає), що дієть ся з інтелектом? чи й він кінчить свій зріст?

Власне що ні! Хоч як би людина не за-

недбувала в життю свій інтелект, він, через набиране навіть звичайної житевої практики, всеж зростає, хоч не так пишно, як інтелект тієї людини, що дбає про него. Та біда в тім, що на світі є мало інтелектуально розвинених людей. Здебільшого маємо мільйони людських дорослих тіл з занедбаним інтелектом.

Людський інтелект прагне розвитку без кінця. Хоч тіло старіє, але він з роками у пильнуючої його людини стає міцнішим, з вірляти виростає на орла і шибє думками в безконечності всесвіту, зазирає в таємниці глибінь землі, і моря, міряє простори межи зорями, обчислює молекули та атоми і прагне самого себе пізнати. Розвиткови інтелекту сприяє наука та чесноти. Є багато людей вчених, але без чеснот, а знов є і чесні але без знаня — і ті і ті не можуть бути названі інтелектуально розвинені. Але чесноти в інтелектуальнім розвитку відграють більшу навіть ролю, як наука. Наука дає інтелектові знанє, а чесноти лагіднять його зносять догори понад матеріяльні інтереси тіла, захоплюють ідеалами, ушляхотняють.

Отже, по досягненню дорослості тіла аж до самої смерти людина мала б зростати в силу свого інтелекту і в хвилю смерти бути найрозумнішою, найчеснішою від усіх днів свого життя. Але в дійсності воно не так.

Ставши дорослою (тілом), увільнившись

Від догляду батьків та школи, людина кидається у "вир життя"; себто женить ся, плодить діти, намагається розбогатіти і в тій "марноті марнот" часом цілковито забуває про дальший розвиток свого інтелекту.

А людина стала з звірини людиною через само-ушляхотнене тіла і інтелекту, як з бурянів через ушляхотнене повстала всіляка наша огорожина. Але як та огорожина зведеть ся знов на бурян, коли про неї не дбати, — так і людина зведеть ся назад на звірину, коли занедба духову частину свого іства.

Від хвилі наших дитячих літ наш інтелект усе, що вчує, що побаче, питає "що се?" "нащо се?" І сими запитами він турбує нас ціле наше жите. Та людина, що квапить ся на ті запити свого інтелекту давати відповіді, розвивається інтелектуально, а та, що — ні, буряніє. А щоб той інтелект не турбував добирають всіляких способів його задурити: впливають ся, грають в карти, захоплюють ся дурничками, танцями, кльобами, гостюванем, дурним базіканем, спортом: грою у мяч, польованем, рибацтвом, плеканем голубів, котів, псів, коней, перегонами, тощо.

Розвиткови інтелекту шкодять також сексуальні справи, особливо дівчатам і молодим жінкам. Дівча доти ще пильно вчить ся, доки "не стане на порі". А від тоді уся головна увага дівчини звертається на свою красу, у-

бране, прикраси, танці, — хлопців. І такий одур тримає жінку більш менш до середнього віку, зак пригашене пологового чутя та всіляка біда, гризоти, діти, тощо, не привернуть її до більше тверезого думаня. Хлопці ж не так підлягають пологовому дурманові, як дівчата і можуть глибше застановляться в думаню. Та все ж до тридцять літ віку, хоч би й пильнуючий свого інтелектуального розвитку, молодик не є ще духово утверджений. Не дурно стародавні Жиди, котрі славні своїм інтелектуальним розвитком, мали закон після якого жаден не міг бути вчителем народу зак не осягнув тридцять літ житя.

Отже, як ми положем принаймні 20 літ на зріст тіла, а ще 10 на зміцнене інтелекту знанем, чеснотами та думанем, так від тридцятого року житя маємо право вимагати від кожної людини бути "дійсною людиною" з напрямком до необмежаного духового завершеня. Але се тільки вимога. В дійстнім житю люди з тієї чи иньшої причини про інтелектуальний розвиток не дбають і з ними відбуваєть ся "еволюція задом наперед", як стоить в одній гішпанській байці:

Людина складаєть ся: з людини, мули, собаки та малпи. Бо коли Бог творив живі істоти і зробив людину, так призначив їй спочатку 20 літ житя. Людина з того була не задоволена і просила в Бога довшого віку. Коли

Бог зробив мулу і призначив їй сто літ жити, мула бідькалась і просила, щоб їй зменьшити гірких літ праці. Так само Бог був дав довгий вік псови та малпі, але і ті запротестували. Тоді Бог зменьшив літ мулі, псови та малпі і ті літа віддав людині. Отже тепер до двадцять літ людина живе як людина, від двадцять до сорок працює як мула, від сорок до шістьдесять пильнує свого маєтку як пес, а потім старієть ся і стає подібною до малпи.

Се гішпанська байка. Се глум гіркої дійсности! Та людина не звилаб себе назад до малпи, як би припильнувала свого інтелектуального розвою. Тодіб вона кінчила жите не дурною малпячою подобиною, але в силі могутного розуму, що своїм зором прошиває таємниці вічности.

III.

ДИТЯЧИСТЬ ТА ІСТОРИЧНА МИНУВШИНА.

Як бачили з попереднього, дитячість — се так само історична минувшина, або радше передісторична, чито відгук колишнього переходу людством шаблів дикунства.

Але що личить думати, казати та робити дитині, те цілковито не пасує людині XX столітя, що діпалась до тридцять літ життя. Приміром:

Дитина плаче, бо її інтелект заклолий зарадити собі в пригоді без плачу; такими безрадними є черепашки-клами в піску на морським березі, — коли до них підступити, так вони сикають, не можучи нічим більшим себе оборонити. Але коли доросла людина плаче, се проява дитячости. До плачу скорі у нас більше жінки, і не дивно, бо пересічно вони інтелектуально менше розвинені від чоловіків. Але се не дає жіноцтву права вічно плакати, себто вічно лишатись дїтьми у дорослім тілі. Треба сльози затамувати, а біду усувати не чутем, але розумом.

Жаханя і страхи належуть до дитячости.

А скільки є людей, що боять ся підти самі в ночі у темну кімнату, або надвір, до стайні, у ліс, тощо. Є дорослі люди, що до безтями боять ся хробаків, хрущів, жаб, мишей. Ті страшні "звірюки" наполошили їх за дитячих літ, а недорозвинений розум жахаєть ся тих нікому невинних животин і тоді, як уже час розуміти, що якийсь хробачок вас не зість.

Діти і дикуни дивують ся з вперше побачених ними річей, особливо блискучих та барвистих, і хочуть їх зараз собі помацати. Коли ви хочите побачити, як багато між нами є дорослих дітваків в сім напрямку, підіть до музею, або на яку иньшу виставу і пригляньтесь там глядачам, як декотрі з них конче хочуть усі виставлені річі обмацати, хоч і прочитали на таблиці, що доторкатись пальцями невільно.

Дітей вбирають у барвисту ношу. Дикуни страшенно люблять себе прирздоблювати всіляким барвистим пірем, шкірами з звірини, рогами, зубами вовків та медведів, черепашками, фарбами. Усе наше жіноцтво з сего погляду не втекло від дітей та дикунів; досить подивитись на їхні барвисті і часом цілковито дурні і непрактичні носі. Не знають сараки, що краса не у лахмітю, а у здоровлю, у здоровім тілі і яснім розумі. Але сей дитячо-дикунський віджиток дуже виявляєть ся і у чоловіків, у залюбленю в тих одностроях, чито уніформах. Менше просвічений нарід, більш побачите в него

прикрас на урядниках. Візьмім колишню царську Росію. Там, починаючи від царя, аж до підмітача улиць, усе було вбране в однострої, блискучі, барвисті. А Австрія, а Німеччина, а Франція, або котра з держав в Європі не похвалить ся тим дикуньством? Америка усунула барвистість одностроїв, хоч дещо є ще і тут. В Канаді мало де здибає ся людину в однострою, хіба полісмена, кондуктора, фаєрмана або військового, але і ті поза службою кваплять ся перебраться у цивільне убране. Віджиток дикуньства виявляєть ся в Америці у емігрантів з менше просвічених народів. Примірѣм, польський тип "енерала Табаки" можна бачити в Злучених Державах скрізь, де жие та панська нація. Барвистий однострій, що видко на двадцять бльоків, лискуча шабля і дурна воляча мармиза запилого Табаки — славетна на землиці Вашінгтона. Та й наше залюблене до "народних строїв": червоних та синих штанів, сивих шапок, барвистих спідниць, фартушків та вишиваня, хоч з артистичного боку і гарне, але що до інтелектуальности, так сьвідчить про назадицтво, так само, як віджитком історичної минувшини буде і в Скачмена його спідничка та голі коліна.

Не лахміте на нашім тілі, але розум, здоровле та добрість — се краса, а решта марнота марнот. Дикуном буде і піп у його золотім "апараті" чи ризах, тай протестантський проповідник, су-

дія і адвокат, у їхніх чорних тогах. Усе те тепер дитяча забавка, віджитки минувшини.

Дитина до безтями захоплюєть ся часом щось посісти у свою приватну власність. Приміром, їй сподобаєть ся сцизорик, образок, сопілка, або голуб, крілик, каченя, або цуценя у котроїсь иньшої дитини. І тоді те бажане так опановує тією дитиною, що вона допустить ся навіть крадіжкі, аби посісти улюблену річ. Се є зародок того страшного лиха в людях, що звемо "приватна власність". Коли ж ми подивимось на природу, так бачимо, що звірина приватної власности не посідає. Усі птахи і риби, "не сіють, не жнуть, а мати природа годує їх і зодягає, як ті лілії на полі, в пречудові шати". І люди б жили безжурно і не терпіли б так багато, коли б не та жадоба "мати тільки про себе." Наш здоровий розум каже, що з сього сьвіта ми не заберемо ані крихітки того добра, яке б ми тільки не надбали. Тільки той маєток вічний і вартий, що його міль не годна поточити, ані злодій вкрасти, себто маєток духового розвитку. Та люди сього не хочуть знати. Вони, навчені з малку бажати собі у власність чи котика, чи якийсь свистик, ростуть і враз з тим зростає жадоба мати більше і більше "свого власного." І так ті Калитки "приобрітають" земельку, фабрики, варстати, крамниці, далі і далі розвивають свій дитячий нахил посісти собі "Івасинога песика".

Діти люблять бавитись з ляльками. Дикун робить собі ляльки і молить ся до них, гадаючи, що попри ті бовванці жие якийсь дух, який може йому щось злого зробити, коли він його не вблагає молитвами та парастасами. А чи ж не віджитком дидячости та дикунства буде, коли бачимо, як доросла людина в серцю американської цивілізації клячить перед рукотворною фігурою, чи розмальованим образом, або, як було у Росії, бє поклони перед зогнилими кістками якогось гріховодника-черця. Яким діточим, яким кволим є дух такої людини. З таким сотворінем можна робити, що кому схочеть ся, як з тією дитиною, себто в напрямку задурюваня. І так воно в дійсності і є. Такі діточого розуму сотворіня, є пгноєм і жиром всіляких безсумлінних одиниць, що вкрившись уніформом, реверендою, або просто "папером з печаткою" натягають тих дітвків, як їм тільки не сподобаєть ся, або роблять ними, як робучими волами.

Дітей неможна вживати за свідків, бо вони згуста, те що чули або бачили, розповідаючи, перевернуть і насвідчать такого, чого не було. Але є багато дорослих людей, що негодні правдиво і докладно розповісти, що чули або бачили. Ся хороба брехні та вигадок, що в Канаді звемо "пльоткарством", дуже закорінена між нашими людьми. Ті- всі сварні, заколоти, безголове та ворожнеча, що так

"пишно квітчаєть ся" між нами, походить з тієї хвороби неуміня докладно розповідати того, що бачили або чули.

Діти люблять ся і сварять ся напереміш що-дня, що-години. Ось їх видко, як вони собі всі потиху грають ся вкупочці, а тут уже починають кричати, плакати, битись; ділять ся на кілька гуртків і розбігають ся геть. Ось вони гулюкають на котрогось з своїх товаришів, а ось уже шпурляють один в одного каміне, а там знов зійшлись до купи і згідливо бавлять ся, щоб знов за який час посваритись. Але діти дїтьми, їм усе можна, бо вони неповного розуму. А подивімось на наше доросле жите. Гляньте хоч на драпанину наших газет, на ті "дописі," ті "мальованя" нелюбих осіб, котрі такіж самі редактори, як і їхні дописувачі, залюбки містять у своїх газетах в "просьвітних цілях", "ради висьвітлення правди". Нам, приміром, доводилось здибати одного дорослого "поета", котрий ні сіло, ні впало підходить до свого товариша і проголошує йому: "Я мушу вас подати в газети". "Защо?" дивуєть ся призначений на "обмальоване". "А так, ми сьи хочит". І "подав", намолов про невинну людину несотворених річей, а редактор надрукував без жадного застановлення чи правда все те, чи ні. Та діточа нерозважність доходить часом в деяких "дописах" до того, що вяжуть до купи комуністів з клерикалами і распинають їх

буцім за поповнене на-спілку тотожних гріхів. Лев Толстой в однім своїм творі каже про дурних дітей, як вони сварять ся: "А я тебе вщипну!" "А я тебе кулаком!" "А я тебе ба-тогом!" "А я тебе ломакою!" "А я тебе стріль-бою!"... Оттаке і між старими дівкама буває. До бійки скорі малпи, діти і дикуни. Але доросла людина, знаюча себе шанувати, брехати, сваритись і битись ніколи не буде. На "пльоткарство" найдужче хоче жіноцтво здаєть ся в усіх народів. А се тому, що жінки інтелектуально мало розвинені. Але як у ті "дамські брехні" вмотаєть ся і який "кавалер", так се сьвідчить про його дитячість розуму.

Святковане сили. Дівки і парубчки дуже цінують силу. З яким святкованем вони дивлять ся на силу свого старшого брата, або з яким захопленем пробують котрий межи ними найдужчий; стискають свої кулаки, напружують маленькі мязи і показують їх своїй мамі або сестрі, кажучи: "Дивись, який я дужий". Дикун міряє суспільні відносини людини до людини силою кулака. Єгиптїї вклоняли ся бугеви, Аписови, яко ідеї тілесної сили. А за часів темного середневіча ціла Європа гинула під гнетом вбраного в сталеву рукавицю кулака. Цілий наш нарід непідніс ся вище того святкованя бруталної сили, буцім той правдивий, хто дужчий. Ні, сьвітильники

людського розуму не визнають сили за щось такого вартого сьвяткованя, як, приміром, Лев Толстой висловив ся, що зверхність не в силі, а у правді. Людством провадить розум, а не кулак; кулак власно затовчує правду в кут і не дає розумови вести людство по тій дорозі, що треба, бо в кулаці є сила, але нема розуму. Чи за тим і правда, хто дужчий? Ні! Сила — право. Еге, але не завжди правда. Хто з правдою, той дужчий від найдужчої сили.

Жіноцтво сьвяткує силу, В природі дієть ся таке, що самці б'ють ся між собою за опановане самицями, Приміром коли леві пічнуть битись за самицю, самиця з зацікавленем дивить ся на хід бою. І коли дужчий лев забє слабшого, тоді вона з приемним маханем хвоста віддасть ся переможцєви. Пєсиголовці горилі б'ють ся за самиць також. І наші "Кейди" нічого не кажуть, поки "Джеки" розвалюють за них батлями собі голови. Жінки люблять зводити чоловіків до сварок та бійок, бо той віджиток самиці лежить глибоко закорінений в жіночій натурі, — сьвяткованє дужчого.

Войованє. Се старєзна хороба, що глибоко пустила коріне в мужську душу. За сієй сьвітової війни ми мали нагоду пригляда́тись, як той віджиток, жадо́ба убивства та кровожи́рливости, прокида́в ся здавалось у пло́хих і тихих людях, і вони зата́гались добро́вільно до війська. Кажуть, що під час війни

в людях прокидаєть ся звірюка. Еге, в нас прокидають ся убійники-каїни, наші діди і прадіди, бо кожен з нас в минувшині має ко-трогось пращура, що попбвнив убивство на людині. Нема ріжниці в яких обставинах те убивство сталось, але той злочин переходить на нас і в нас прокидаєть ся. І тільки сим можна зрозуміти чого люди, не люблячи вій-ни за спокійного часу, ідуть на війну, хоч знають про всі її паскудства. До війни і у-бивств найдужче надають ся парубки 18—20 річні. Тоді в них ще найбільше середнєвічної шумовини тих боїв, що відбуло людство в се-редних віках. Не робить ріжниці у імя чого людина убивала, убиває і буде убивати людей — се все було, є і буде звірячостою, дикуньст-вом, гидким віджитком, бо розум нам каже, що всі людські справи можно залагодити най-краще любою та правдою, розумом, а не вбив-ством.

Людоїдство. Часописі повідомляли, що підчас сієї світової війни у Африці, між ні-герськими жовнірами відновилось людоїдство. Після бою, вони збирали трупи ворогів і сма-жили їх собі на поживу. Про одного фран-цузського ката писалось, що по відрубаню го-лови засудженому на смерть, він як божевіль-ний припадав до трупа і випивав кров. Сего року у Франції один француз зарізав чужу ди-тину і випив з неї кров. А кілька такого пас-

кудства творить ся у сім "цівілізованім" світі, що не доходить до поліції та преси? Отже, поміж нами ходять сотворіня в людській шкірі, що їм треба було б родитись за часів каміної доби, а не тепер.

А побиване жінок і дітей, що так закорінено у наших селян, чиж се не прийшло від часу варварства, коли чоловік зробив жінку своєю невольницею?

Проводирство. Поміж звіриною подибуємо проводарів. Вовча зграя має свого ватажка. Мають ватагів делеки (бузьки) та журавлі і багато иньшої звірини, що згромаджуєть ся у ватаги. Є проводарі і між малпами. **І проводир потрібний.** Найдужчий, найспритніший, найрозумніший стає само-собою проводирем. Але проводир між звіриною не має жадоби слави, хвальби, гордощів, бажаня гнітити тих, кого провадить і панувати та володарити над ними, не має на гадці використовувати тих, хто склав ся на його провід. В цім напрямку людські проводирі зубочили з природної дороги. А з того розвинулось зло проводирства: жадоба слави, влади, хвальба, гордощі, гнічене, використовуване проводжених. Се зло влади страшним боляком розятрилось в людській натурі. Від царя до сільського вїйта, від єпископа до паламара, від премієра міністрів чи президента до маленького робітничого лідера чи редактора — усе хорує жадобою вла-

ди, панованя, а потім і користованя. А в природі инакше. Вовк-ватаг перший плигає проти рогів оленя, але, часом, дістає найменшу пайку з спольованої здобичі. В природнім стані проводир є слугою громади, але природно жиюча громада не псує свого проводара славою, або матеріальною надгородою; природна громада слухає свого ватаги, але не робить ся йому невільницею.

Сварня. Український індивідуалізм. Наші люди кажуть: "Згода буде, — незгода руйнує". Але ці мудрі слова ніяк не дають добрих наслідків в українськiм житю. Ми тепер чуємо, що про Українців пишуть, що вони нездалі до комунізму, бо дуже великі індивідуалісти. Себто кожний з нас має вдачу "сам про себе". І так воно є. Наш хлопець, доростаючи віку, каже своєму батькові його відділити, женить ся і починає самостійне жите. Наша дівчина доти тримаєть ся батьків, доки її скриня не сповнить ся потрібними до посагу річами, а тоді віддаєть ся і лишає рідну стріху. Поза чоловіком та жінкою наш нарід не бачить дальшої кооперативи. "Спілка — чоловік та жінка", ось та вузенька межа, яку признає собі Українець в співділаню. Се сумний прояв! Нарід, члени котрого не хочуть знати поміж собою жадної єдності, жадної кооперативи, такий нарід негоден існувати як самостійна одиниця. І на се доказом ціла українська історія. Ся психич-

на хоруба ворожнечі сусіда з сусідом "за межу" не сьогоднішня. Пригадаймо собі свари українських князів, які скінчились знищенням нашої країни Татарами. Пригадаймо собі гетьманщину, коли всілякі українські пройдисьвити наводили на наші землі Ляхів, Москалів, Турків та Шведів запро задоволене своїх владолобчих амбіцій. Гляньмо й на історію наших днів. Коли усі народи бувшої царської імперії здвинули собі свої національні держави, а Україна? **А на Україні кожне село окрема озброєна "держжава"**. Ніхто нікого не слухає, а коли і ідуть за котрим "отаманом" так більше запро рабунок. Та невеличка українська інтелігенція пересварилась і тільки обріхує своїх "ворогів" у часописях та вкриває українське імя ганьбою перед цілим сьвітом. А декотрі, як ті колишні гетьмани, запро своє владолобство, стягають на розшарпані груди України околишніх "сусідоньків любих"... А українське жите в Канаді? Тут кожний український редактор хтів би, щоб тільки він був один редактором, а решту "найясніший ш..... витрафив"; тут кожний наш лідер хоче, щоб тільки його нарід слухав, а решті покрутило вязи; тут як зроблять яку спілку, так мусять її розбити, бо стара хоруба свари не дає єдності встановитись. У Галичині казали: "Де два Рутенця, там три партії". Але один з київських єпископів ще за князівської доби картав у своїм післаню наших прапрадідів,

що вони скорі тільки до **сварні та чвари**. А теперішній світ вимагає сьпілковости. У багатьох з нас на устах белькотіне про комуністичне жите. Якже до него дійде Українець зі своїм віджитком роздору?

Максималізм, або жаданє усього відразу без застановленя, чи можливо те бажане в тій хвилі здійснити, є віджитком діточости. Малі діти, що бачуть, те й посісти хочуть. Дитина максималіст. Вздриць сотку яблук, велику миску пундиків, велику торбу цукорків, хапає те і кричить, що усе те сама зість та ще й в тій хвилі.

Ся діточа "жила" позістає і в декого з дорослих, а не так в дорослих, як у парубків десь біля 20—25 літ житя, котрі ще жадного житя не за пробували. Максималізм витворюєть ся і в політиці. І головно виявляєть ся в формі всіляких крайних партій, котрі по-діточому не хочуть брати під розвагу, що еволюційного розвитку людської суспільности не прискорять їхні "червоно-гарячі" бажаня, які б вони не були красні і добрі для житя.

Націоналізм. Дотично націоналізму у нас є дві скрайності: одні роблять з него собі сьвятощі, а другі цілковито ігнорують. Звичайно націоналістів більше, ніж інтернаціоналістів; і в глибині "інтернаціоналіста" ховаєть ся націоналістична душа. Милить ся той, що думає, що націоналізм, се якась "буржуазна вигадка". Ні, не те. Націоналістичне чутє ви-

творилось у певного гурта людей, котрі протягом віків прожили прикупі в спільних економічних та політичних обставинах. Лихо і щасте пережите спільно витворило певну психику того, чи иньшого народу. Матеріялістично думаючі інтернаціоналісти, котрі жадної психики не хочуть бачити, беруть ся розв'язувати національне питане так, як Олександр Славетний розрубав мечем Гордіїв вузол. Розрубане не розв'язане. Інтернаціоналізму не можна встановити насилуванем націй. Перш треба дати волю усім націям у світі, найменшим. Встановити між ними братерські відносини, пошанівок мови і культури кожної усіма. І аж тоді, може протягом кількох або кільканадцятьох віків, витворить ся в усіх націй одна інтернаціональна психика, нації щезнуть, стане одно людство.

Національні вдачі. Українці не здалі до гандлю, до мійського житя; з діда прадіда вони рільники, їхня психика тягне їх до рілі. Се так яскраво видно в Канаді, де 100.000 українських робітників пропадають, просто гниють морально по містах, в той час як Жиди або Англіїці цілковито задоволені міським житем. Жиди вроджені до гандлю, бо від тисяч літ вони нічого иньшого не роблять, тільки гандлюють. Сей гандльовий дух виявить ся у Жида, хоч би він був навіть вихований в українській родині, як дух люби до порядку проявить ся в

Німчеку. Лях задаєть ся і бреше, по-звірячому поводить ся з Українцем та Жидом, бо так у Ляхів іде з діда прадіда. Знов Українець бридить ся Жидом за ті здирства та ошуки, що українська нація натерпілась від синів Ізраїлевих тягом нашої історії. Жид меньшає перед Англійцем, чуючи його духову зверхність над собою; але коли довідаєсь, що та людина, що говоре до него по-англійському не Англієць, а Українець, — Жид зараз обертаєть ся проти неї рогом. Жиди на Україні проти самостійности нашого народу і проти нашої мови, бо не годні собі уявити, як той "дурний Іван" може мати свою власну республіку. Англійці, котрі довгі століття мали до діла з дикунами, і у відношеню до цивілізованих народів теж ставлять ся, як до дикунів. А Американець, нікого не вважає за "білу людину" тільки самого себе. За те Чайник дивить ся на него, як на "білу свиню". Є у кожної нації добрі вдачі, є і злі. Але ті злі вдачі в націях не пропадуть, доки окремі одиниці тих націй не візьмуть ся та того зла в своїх натурах не знищать та своїм дітям і правнукам не перекажуть те зло викорінювати, аж зак воно з психики народів не щезне навіки.

Звичаї. "Чим горщик накипів, тим смердить". Тут в Канаді, ми продовжуємо триматись звичаїв "старого заповіту". Але, коли се роблять наші фермери, так нема дивоти, вони з села переїхали на ферми і немали нагоди по-

збутись старо-сільських звичаїв. Але дивно, що в містах ті наші робітники, що себе уважають за не знати яких поступовців, не обтруїлись омани звичаєвих віджитків. Кажу тут про весіля, хрестини, похорони. Дитини не хрестять, але несогірше католиків понапивають ся на "хрестинах". Шлюбу не беруть, але ту старокраєву "тічку", що зветь ся весілем з усим гармідером і навіть плачем молодої конче треба зробити. У воскресене тіла не певний, попа до трупа не кличе, але похорон з походом, музикою та коштовними трунами роблять, як і ті старого заповіту. Бо віджиток безглузких тепер звичаїв панує над психикою тих наших "поступовців". До сего ще можна додати, що як лехко було попам брати від наших людей "на боже", так тепер лехко дойти наших "вільнодумців" в імя "нових богів". Отже, стара католицька душа зісталась непоруханою.

Фанатизм. Люди ледачі до думаня, до переродження себе, до праці над собою. Люди воліють жити звичаєм, "так як мій тато жив". Люди раді борше приймати усе на віру, ніж переконуватись. Ся ледачість людського мізку і витворює фанатизм. Людина не хоче, щоб її чимсь новим турбували. Вона собі вложила в своїй голові, що так воно є і так має бути, бо так їй хочеть ся, щоб було; а хто наважить ся перечити, що се не так, а ось як, тоді ледачість вибухає гнівом, щоб її не турбували думати

так, як їй нехочеть ся. Так, католик конче хоче, щоб було тепло напалене пекло для його ворогів і красний рай про него самого; щоб у пеклі були чорти, а в раю хори анголів, щоб сьв. Юрко був пастухом усієї нашої худоби, сьв. Панько підпалював нашим ворогам хати; знов щоб сьв. Микола тлумив ся на кораблях, перевозючи наших "манігрантів" до Америки. Скажи католикови, що се не так, і він зараз "вгніваєть ся"; навіть готовий "Бога ножем боронити". **Але фанатики позістають фанатиками навіть, коли і релігію покинуть.** Ледачість думки і сьому причина. Ті, що приймають нові ідеї не з переконаня, але на віру, ті що не поклали труду запізнатись ґрунтовно з тим напрямком, до котрого вони пристали — лишають ся загорільцями — фанатиками. А в дійсности мусимо знати, що нема жадної людської організації, жадної людини, щоб в них не було і чогось доброго і чогось злого. Фанатик сліпий і глухий, він нищить більше, ніж будує. Його легко дурити і використовувати, коли так "ґрати", як він любить.

Рештки паньщини. На психиці українського селянина лежить чорний намул пережитих терпінь паньщини і жидівських шахрайств. Та "польська культура" витворила в нашім народі, особливо в Західній Україні (за винятком Буковини), безрадість, наріканя, брехливість, підступ, невірство, непротивлене гнітови.

І хоч тут в Америці панів нема, і ми полишені самі про себе, сі паньщизняні рештки нищать нас, не даючи зеднатись українській силі навіть до такої дурнички, як кооперативна крамниця. Безрадность — се одна з тих злих прикмет нашої нації, що хто не схоче, може обертати Українцем, а він буде тільки чіхатись та **нарікати**. Наріканя! де не підіть між Українців, — скрізь наріканя! Підіть у котре будь наше товариство — наріканя: "Нема з ким робити, нема кого і чого триматись, ті і ті, той і та злі". Зазерни в наші часописі — наріканя! Так нарікали наші батьки у панськім ярмі, сподіючись визволу з ласки "доброго цісара", а не беручись до визволення власними силами. Так нарікаємо і ми, їхні діти, виссавши з материних грудей безрадность та наріканя батьків наших. Наші батьки мусіли "світити" панам у очі. Мусіли удавати перед панами з себе добрих, хоч в дійсності кожен мав у грудях затаєну пімсту проти своїх гнобителів. **Брехливість**, лицемірство стало ся з того вдачою цілого нашого народу. Подивіть ся на Англійців. Сей нарід не знає ошуки, а як багато ми ошукували і натягали довірчивих Канадійців! Але те **лицемірство та брехливість**, як та генгрена, зїдає нас самих. Ми не певні, чи той чи иньший член нашої нації говорить по-щирості, чи може зі зрадливою думкою. Чи ж годні ми, Українці, довершити якого діла у таким лицемірстві, підступстві, не-

вірстві?! Невірство нам защемили Жиди, що протягом століть ошукували нашого селянина, користаючись його повним нерозумінем гандлю; прислужились до витвореня тієї злої вдачі і всілякі царські чиновники та австріяцькі урядники, всілякі адвокати та суди. І ми тепер нікому не віримо. А що найстрашнішого, ми **не віримо самим собі, нашим від крові і кісток нашого народу проводирям.** Колитак далі піде, від української нації нічого не лишить ся. Балакаючи про теперішні заворушення в Ірляндії, один Англієць сказав: "Ірляндці нездалі сотворити самостійної держави, бо як двох Ірляндців випе, один — шклянку пива, а другий кілішок горівки, — так зараз зчеплять ся битись." Таке саме і про Українців мож сказати. Але сим навіть і впиватись нетреба. Вони лизуть, як скажені, один на одного, тільки заведуть "дискусію" про політику, або про що небудь. Але терпіти чужинецький гніт, стелитись під ноги всіляким зайдам-напасникам, ого! на се ми спеціялісти! Чи не покликали наші прадіди Варяга Рюрика до Київa на князівство, кажучи: "Земля наша велика і обильна, але порядку в ній нема. Прийдіть і рядіть нами". Наш парубок ковтне по голові коликом свого товариша, і тут же буде цілувати руку польському дідичови. Ціловане рук попам теж віджиток паньщини.

Волячість. "Пізній Іван" — сим прізвищем можно охрестити цілу нашу славетну на-

цію. Але тією волячою повільністю найбільше вславились наші Лівобережці. Як новолі сунуться його воли, так ще повільніше темпається за ними вічно повільний, млявий, наче сонний, наш Гриць. За нашу волячість ми стали посьміховищем у шустрих Москалів. Не раз казали і писали про Українців, що та воляча повільність перейшла на Українця від вічної стичности з волами. Чи так, чи инакше, але нам треба більшої рухливости. Між усіма Українцями тільки Бойки жвавий нарід; певно тому, що мають в собі чеську кров.

Многожонство. Бугай злучується з коровою, а пес з сукою після їхнього звичайного розродчого інстинкту, там нема того чуття, що звемо коханем. По сполуці бугай, пес, огир, кнур не дбають про своїх самиць, не дбають і про народжених від їхнього заплоду дітей. Самці цього нижчого щабля женячки **многожонці**, вони тільки шукають нагоди сполучитись з найбільшою кількістю самиць. У такій примітивній женячці обовязки догляду дітей спадають цілковито на матірок. Але і ті матіркі чимборшій раді позбутись своїх дітей. Коли ж візьмемо вовка, він має одну жінку, має нору в котрій враз зі своєю вовчицею доглядає і виплекує свої вовченята. Хоч що правда шлюбні обовязки у вовків кінчать ся з наступом зими, коли вовченята підуть на власний хліб. До сього другого, трохи вищого щабля женячки на-

лежить багато всіляких гатунків звірини, а особливо птахства. На третім, ще вищій шаблі, будуть відмеді, бобри, леви. Відмедиха лишає при собі одну дитину допомагати їй доглядати молодших. Бобри-батьки не виженуть з своєї хати дітей, доки ті не попарують ся і не заберуть ся на власну господарку. Лев і левиця, також як і бобри, парують ся на довший час, страшенно люблять своїх дітей, а лев так шанує свою левицю, що завжди йде позад неї. Але на-віки, аж до смерти парують ся струсі. Коли молоді струсі стають на порі, вони парують ся, і нема в світі вірнішої пари, як струсь з струсиною. Вразі, коли котре з них згине, друге позістає на ціле жите в удівочтві. Се у звірини.

Коли ми перейдемо до людей теперішности, бачимо у них вищі і нищі і найнищі шаблі женячки, і навіть таке, чого у звірини цілковито нема. У звірини нема розпусти (проституції). Самиці у звірини злучують ся з самцями запро розплід, а у людей проститутка віддає своє тіло задля грошей. І се страшне зубочене у людей давне, старезне. Початки проституцій подибуємо у дикунів нищого стану культури. Песиголовці горилі многожонці. Найнищого розвитку в світі дикуни Австралії многожонці, у них вільно, і навіть у звичаю, жінкам сполучуватись з чужими чоловіками. Китайці відступають гостеви свою жінку. Наші Гуцули ро-

блять теж саме. У Московщині (в декотрих губерніях) батько (снохач) женить синів-недолітків з дорослими дівками, і, випровадивши потім геть синів на зарібки, жиє з їхніми жінками (снохами) аж до своєї смерті.

Духово нерозвинені люди дивлять ся на сполучене з жінкою, як на насолоджене, подібне до їди або пиття. Богато таких недорозвитків побирають ся, щоб мати свою вигоду. Турок і мормон набирає собі цілий гарем самиць, але його відносини до жінок тільки бугаячі. Там не може бути і балачки про рівноправність жінки, коли її тіло призначене тільки для играшок-насолоди, де про її душу, її індивідуальність ніхто і до голови не бере. Але там, де жінка доросла до свідомости своїх прав вона не хоче бути начінем худобячої насолоди самців, вона хоче товариша-мужа, одного мужа, щоб бути зним злученою навіки духовим коханем.

Ми чуємо тепер про проповідь "вільного коханя", себто, щоб задовольатись з котрою здибав ся, а дітей від таких злучень віддавати на виховане державі. Та на таке "бугаяче кохане" тільки можуть згодитись люди, у котрих інтелект не розвинений далі від інстинкту у бугая чи корови. Людське тіло багато не вибагає, колиб він чи вона були дебели, красні, але інтелект хоче чогось иньшого, хоче духового заоханя, закоханя на-віки. Рідко здибати таку людську пару духово (ідеально) спаровану, але по-

дибуємо. Хлопець і дівчина, коли обоє невинні ще, закохають ся одно в однім не тому, що в неї "грубі литки", а у него багато сили. Вони відчувають до себе духову прихильність, і тоді їх ніщо не годне розлучити, хіба смерть. Вони побирають ся. Кожна нова дитина, се плід їхнього кохання, се втілене їхнього найвищого чуття. Діти народжені з любви духа, є осолодою батьків, красою нації. Такі родини не розбігають ся. Батько з матерею не розводять ся, діти батьків не кидають. Доживши старезних старощів, та щаслива пара вмирає на руках люблячих дітей. **Се, — коли душі покохають ся..** У нас на Україні несвідомі батьки не давали так закоханим побиратись, а віддавали за тих, за котрих самі хтілі, за маєток, за пару моргів поля. А тут в Америці схудоблене в напрямку женячки страшно обхопило наш нарід. І не дивота, що стільки українських родин пороспадалось, стільки дітей лишилось без мами, яку десь повіз у "Штици" Бугай Бугайкевич.

Тілесні насолодження хвилеві, але щире кохане — се вічна насолода, котрої може доступитись тільки духово розвинена людина. Не московське "хлистовство" з їхнім ідеалом "кто каво згребьот", не "вільна любов", не мормоньство, чи турецькі гареми, але одножонство широко закоханих духом, вільно пібравших ся людських пар — се ідеал женячки, се ідеал будучини. З такого чистого, сьвятого кохання наро-

дять ся вище, краще людство, людство, що буде вміти любити.

Танці. Слоні, коли на них заходить тічка, чито час парованя, сходять ся у великі череди і тоді танцюють, себто топчуть ся на однім місці, гойдаючись цілим своїм тілом; щось подібного, як у нас старі люди гуляють "журавля". Під-час парованя гуляють і деякі гатунки птахів. У людей є три гатунка танців: 1) танці бойові, 2) танці парованя і 3) танці распустні. Боеві танці існують у дикунів, коли вони пліганем впроваджують себе у захоплене, щоб немати ляку у бою; танці парованя, чито женячки, мають ся у дикунів найнищого ступіня розвою; сі танці гуляе наша сільська молодь, гуляе їх челядь в усіх народів. В танцях парованя молодь має нагоду показати силу і звинність свого тіла. Але танці парованя легенько переходять у танці распусту, у всілякі "кик-воки", та "факстроти". Отже шануюча свою людську гідність, молодь неповинна брати, участи в жадних танцях, яко рештках звірства, дикунства і гидкого зубоченя — распусту. Для запізнаня і парованя людська молодь має добрати вищих, людських способів. Приміром, клубів самоосвіти, тощо.

Неволя думаня. Більшість людства, не помилимось, коли скажемо 99% його, не думаєть самостійно. Людський мізок ледачий і має нахил підлягати дужчому або юрбі. Як

кусник заліза магнесуєть ся від стичности з магнесом, так підлягають люди людям. За діточих літ ми неминучо стаємо невольниками думаня наших батьків та опікунів. Потім починають неволити нашу думку учителі; з другого боку ми стаємо невольниками опінії наших товаришів, ми мусимо думати так, як думає та церква, до котрої ми належимо, не робить ріжниць чи вона зла чи добра. Повироставши, ми стаємо невольниками думаня тієї партії, до котрої присилували пристати нас наші економічні та національні інтереси та потреби. Люди стають невольниками моди, що є найяскравішим показчиком людського невірільництва духа і думаня. І так від дитячих літ до домовини се невірільниче кодло, неволючи і підлягаючи, мріє і базікає про волю, а не знає, що поки кожна окрема людська одиниця не стане самостійно думаючою, доти дійсної волі людям ніколи не бачити.

Ніяковість. Коли поставити вола у стайні не з того боку, де він звик стояти, так він не буде знати, де себе діти; усе буде пхатись під бік свого товариша. Коли дикий звірь зайде задалеко від тієї місцевости, де він звик ходити, він починає відчувати себе ніяково. Сю саму ніяковість починає відчувати і слабодушна людина, як дістанеть ся десь межі люди: у гостях, на сцені, на ораторській платформі, тощо. Є люди, що чисто гублять ся,

як дістануться між гурт малознаних людей. Сим користаються всілякі безсумлінні пройди-світи і в той чи иньший спосіб рабують таку ніякову людину. Ніяковість треба в собі побороти думкою про свою людську гідність, розвиненем в собі сили духа. Треба надбати собі такої сили духа, як стоїть у сій старожидівській пісні:

Не злякаюсь і десятків
Тисячів народу,
Що на мене підвели сь
З заходу і сходу!

Убите звірят. Не одному певно з нас доводилось бачити з якими залюбками, з якою жадобою крові різав Іван або Гриць вівцю або корову. Здавалось, що поводячи ножем по гірлянці трепочучого в жаху смерти сотворіня, Іван через колодочку ножа впивався кровю убиваного; його рука солодилася чутем смертних подригань нещасливої жертви.

Потім приходять пожерте м'яса убитого звіряти...

Заступить звірину людиною, і перед вами підводиться усей жах людодства, той час, коли людський півголовок був у такій стані духового замотеличення, що зі смаком і без жадного протесту свого сумління жер собі подібних.

Людодство минулось; мовляв, минулось. Ми не їмо людей, бо "в них душа". Але без жадного ваганя кажемо вейтерці подати собі

"біфстик". Ми їмо звірят, бо "звірята мають тільки дух". А теперішня ж наука свідчить, що між людьми а звірятами є, хоч і далеке, але якеоь споріднене...

Та відсуньмо те споріднене на бік. Візьмім справу убитя і пожертя звірят людьми з кропки погляду людського таки самолюбства. Як я годен стати досконалою людиною, людиною любови, а в той час різати таких хороших, нікому нічо невинних овечок, телят, кріликів, курок, або забавлятись стрілянем оленів, лосів, куропатви, манісіньких перепівочок, качок, гусей, або лапанем німої риби?

Хоч будова нашого тіла виназує, що люди були сотворені до рослинної поживи, хоч доктори кажуть, що м'ясиво не така вже здорова їда, — але ми беремо сю справу з кропки шкідливости впливу убитя звірят на нашу душу. Що-дня у світі люди убивають багатьох звірят, що-дня їдять їхні тіла. Отже, що-дня ми зістаємось у добі м'ясеожерства за часів палеолітичного людства, хоч тепер те м'ясо їмо ножем і виделцем, а не роздираємо пазурами.

А від убитя звірини, як легко перейти до убитя людини. Ми знаємо, що багато убійників походить з різників. А від убивства людей — чому не перейти до людодіства? Підчас і після сієї світової війни Европа голодує. Чому ті Європейці не презервували ті 20;000.000 убитих жовнірів? Малиб "поживи" до схочу!

Гидка думка! Але коли ви стоєте ще на степені убита звірят, ви ніколи не забезпечені, що ви відійшли вже від убивства людей і навіть канібалізму.

Коли людство не мало або не знало як і що їсти, воно їло себе і звірят, але тепер коли виріб безкровної поживи так побільшав і удосконалив ся, так людство повинне облишити раз на завжди убите звірят, облишити те в імя свого власного удосконалення.

Крадіж. З кількох решток про які нам лишилось сказати, згадаймо про наліг крадіжу. Протягом тисячеліт людство рабувало і крало, і сей наліг рабунку та крадіжу є в крові окремих одиниць і цілих держав. На сю хворобу рабунку хорі усі, так звані, імперіялістичні народи.

Ляк роботи. Є люди, що боять ся праці; гірше того! соромлять ся робити... А закон світа каже: "В поті чола твого будеш їсти хліб твій". Від найменшої живітнини до найбільших істот усе працює на свій щоденний кавалок поживи. Ой, скільки щастя, скільки насолоди в тій праці: робити на власний кусень хліба!

А є цілі кляси, що боять ся і зневажають працю. До тих кляс належить і наша старокраєва українська інтелігенція. Вони воліють здихати зголоду, поневірятись на гербаті та оселедцях, але, Боже борони, "понижити" свого гонору якоюсь роботою поза стухлих бюр. Сієї

Хороби наша інтелігенція набралась від польської шляхти. Але можна сподіватись, що теперішній європейський переверт навчить їх не боятись і ручної праці.

Самовбивство. У людях ще зауважуємо один цікавий прояв, самовбивство. Стаєть ся се в людини тоді, коли її безрадний розум уроїть собі, що "усе пропало", що "що нікому він не потрібний," що "йому сьвіт зашито". Але поміж самовбійниками трафляють ся родові убійники. Ми читали про одну англійську родину лордів, про котру писалось, що кожний хлоп з тієї родини, доростаючи 25—30 літ, убивав себе. Цікавою є для психольога родина С-ких в Галичині, члени котрої поповнюють самовбивство, або взагалі дуже нервові, напрасні і стають у прикрих хвилях житя безрадними.

IV.

КОРІНЬ ЛИХА

Що людина геть більше дістає зла від своїх батьків в царені духа, а не тіла, каже нам отсе цікаве постережене.

Батьки передають своїм дітям декотрі свої тілесні хороби: дехто пранці, дехто сухоти, дехто нервовість, дехто наліг п'ятики, дехто ту чи иньшу кволість свого тіла. Але ми робимо тут натиск на слові "дехто", бо тільки дехто з батьків пранцьоваті, тільки дехто сухітники, тільки дехто нервові, тільки дехто п'яниці, тільки дехто тілом кволі.

Та навіть усі ті народжені тілом від хорих батьків діти можуть бути добримі людьми, навіть п'яниці під-час тверезої хвилі.

Люди родять ся на сьвіт лихими, родять ся з тим "первородним гріхом", приносячи ту лиху свою вдачу закорінену у своїй духовій частині їства. Ми в попередних розділах сієї розвідки перерахували здебільшого ті інтелектуальні хороби. Тепер тільки зсумуймо те усе.

Звірячі, бестіяльні нахили, як лютість, нестриманість, жадоба крови, вбивства, нахил до людодїства — се усе прийшло нам у спадчину від наших найдальших прапрадідів.

Плачі, жаханя, страхи, зацікавлене повинами, захоплене барвистими кольорами, вражаючими очі убраннями — се спадчина від давнього дикунства.

Святковане образів та фігур, забубони, — звідтам також.

Вищі шаблі дикунства і варварства відроджують ся в нас проявами святкованя брутальної сили, війнами, сварами та чварами, поневоленем жінок і дітей, приватною власністю на засоби виробу, жадобою влади, нахилом до крадіжу і розбоїв.

Середневіче полишило нам фанатизм.

Від цілого тягу нашого життя в певних етнографічних межах закорінилось у нас чуте націоналізму і всіляких звичаїв, а також витворились певні національні вдачі, котрі не усі добрі.

Недосконалість і занедбане нами свого інтелекту виявляєть ся у нас нахилом до брехень, максималізмом, себто те, що Ляхи кажуть "Mierzą siłę na zamiary".

Паньщина відбиваєть ся на нас в проявах сервілізму, безрадности, наріканях, брехливости, підступстві, невірстві, непротивленю гнетові.

Часи бюрократства дали нашій інтелігенції хоробу ляку фізичної роботи.

Взагалі недосконалість нашого занедбаного розуму виявляєть ся неволею думаня і навіть самовбивством.

Але не треба усього нашого Інтелектуального зла складати на саме уроджене. Воно побільшуєть ся в нас протягом цілого нашого життя. Як летючі піски гнані вітром поволі засипають зелені лани, роблячи їх жовтою сумною пустелею, так і зло протягом цілого нашого життя спадає на нас і лишає на нас знаки свого тавра. Коли ви здибаєте малу рожеву веселу дитину — перед вами людство часів недбайливого дикуньства з його простотою і малогрховністю. А як подивитесь на старшу людину, на лиці котрої уже лягла "Кайнова печать" суму, та рудявість, ті відзнаки усього зла поповненого в житю, або зла одержаного від життя-людей — се перед вами "достиглий овоч".

Є люди, що надіють ся, що з відміною економічних обставин і з запізнанем людини з наукою, людина стане кращою, ціле людство таким робом стане кращим.

А коли таким людям говоримо, що поліпшене добробуту і побільшане знаня ще не все, що ще треба братись і з себе викидати усі ті віджитки, що в краще жите мають увійти кращі люди — ті люди нам відповідають, що тепер над самоудосконаленем нема чого сушити голови, що усе те прийде магічно з відміною економічних обставин.

Правда, що людина в добробуті не буде потребувати красти, але се велике питане, чи відмінять економічні обставини нахил до гніву,

бійок, влади, брехень, п'ятики, роспусти, і т. д.

Ми знаємо, що вищі класи нашого суспільства і багаті і вчені, але лихі, безчесні, здеморалізовані. Отже ті, що тільки звертають свою увагу на матеріялістичний бік життя, і сподіють ся дива перетворення людства на краще тільки самою економічною революцією — милять ся!

Лихі ніколи доброго не сотворять. Краще жите потребує, кращих людей, людей вільних від лихих віджитків минувшини. "Корінь лїха" лежить у сих власно віджитках, і хто їх не позбудеть ся, той є сам віджитком, а не спадкоємцем будучини.

Мало хто розуміє, що кожна новонароджена дитина — се ціле людство, ціла нація з її минувшиною і будучиною, з її добром і лихом. Що нашими очима бачимо, з тим годимось, і те нас, в призвичаєню, не дивує. Дивлючись на дитину (хлопчика), ми певні, що, як він виросте, так у него зявлять ся під носом вуси; а дивлючись на дівча, ми знаємо, що як воно доросте пори, так в неї зявлять ся груди і довгі коси.

Але той, що має духові очі, дивлючись на новонароджене немовля, думає: "Хто були твої діди-прадіди? Чи не розбишаки, чи не убійники, чи не брехуни, чи не гнітачі кволих, чи не людоїди, не роспустники, чи не п'яниці, не пранцьоваті, не курії, чи не півголівки? Котрі лихі вдачі твоїх батьків виявлять ся в тобі? Скільки біди і лиха ти додаси до страждань людства?"

Ми навчені розпізнавати людей хорих тілом, але **хороби** вдачі людської у багатьох випадках не добачаємо. А як і відчуваємо, так тоді починаємо на "лиху" людину, нарікати, або з нею сваритись, битись, судити її, або і вбивати.

Який злочин!

Таж коли ми здibuємо хору людину на пропасницю, чи тифус, ми на неї не нарікаємо, не судимо її і не вбиваємо, — але беремось лічити.

Коли ж людство зрозуміє, що кожна людина, є доброю людиною, є святинею, до котрої друга людина і усі люди в світі не мають жадного права суду і кари.

Відносини людини до людини мають виявлятися тільки братерською любов'ю та допомогою. Жаден не сьміє зле думати про людей, зле про них або до них висловлюватись, а найпаче не сьміє чинити їм лихого.

Кожна людина має згодитись з тим фактом, що вона сама і насамперед повна лихих віджитків, і що для встановлення на світі кращого життя, кожне людське "Я" має очистити себе з усіх тих віджитків. Кожне людське "Я", людина, — коштовна кришталева чаша, але завалана з середини і з усіх боків злом минувшини, "гріхами батьків" і своїх власних. Чи ж взяти і розбити сей коштовний, чудовий витвір природи, себто, чи згладити кожне людське "мене"

з світа, за те що те "я" хоре інтелектуально?

Як по-дурному булоб розбивати коштовне начіне, коли його можна вимити, так ще дурніше лиходумати, лихословити і лиходіяти на інтелектуально хорих людей. **Іх треба лічити.** Але вилічитись від віджитків минувшини людина може тоді, коли застановить ся над самим собою, **коли забажає бути дійсною людиною.**

Однак, коли ми будемо ходити і радити духово хорим людям, як стати досконалими людьми, а про своє удосконалене не будемо думати, з тієї нашої праці добра не буде, і людству не поlexша. Тому віддавна ми маємо раду братись спершу витягати поліно з свого ока, а тоді вже добувати порошини з чійогось.

Отже, ми тепер переконуємось, що треба лічити себе від зла минувшини, від "гріхів батьків наших". Алеж наше жите — як сон, ми як квіти на полю: сьогодні красують ся вони, а завтра пісхли і вітер розвіяв їхній порох. Та по квітах зістаєть ся їхне насіне, по нас зістають ся наші діти. Хай же кожен чи кожна, що хочуть побиратись, хай собі застановлять ся, чи вони вродять краще людське поколіне від себе, чи ні? З віджитками минувшини, з хоробами і налогами кращого покоління ніхто не видасть. Добре, потрібне в світі поколіне видасть тільки та пара, котра тілом здорова, серцем братерська, правдою тверда.

Дійсно досконалих людей ще нема, а по-

биратись уже треба багатьом. Але і тут треба вибирати з поміж лихого найменш лихе: абсолютно не побиратись з тілесно недужими і алькоголиками, або від хоровитих і п'яцьких родин. Треба уважати на розум, уважати на вдачу, того, чи тієї, з ким хочете пібратись.

Що-до мішаних шлюбів треба знати, що у світі є багато народів, що неварто з ними перемішувати української крові. Хай вони перше себе самі удосканяють, а тоді будемо балакати про побиране наших хлопців і дівчат з їхнею молодію.

Ми ставимо українську націю повище багатьох націй, бо хоч попри недобрі прикмети нашої вдачі поперед перераховані, Українець має чуле серце, дух демократизму, красне, здорове і високе тіло — одним словом надаєть ся на кандидата до досконалости.

Коли варто з ким Українцям товаришувати і побиратись, так се з Англійцями, Скачменами і Скандинавцями. Сим народам бракне нашої української чулости, а нам бракне їхньої рівноваги, і духової зверхности.

Отже не тільки треба звертати увагу на віджитки, що ми принесли в світ від наших батьків, але напинати усі наші сили якомога, щоб не допускати тих лихих віджитків у слідуочі покоління. Не тільки самі робімось досконалыми, але працюймо запро удосконалення будучого людства.

V.

ЗАГАЛЬНА ЛЮДСЬКА ВДАЧА.

В початках сієї розвідки ми показали, що кожне кодро, рід і родина животин мають кожне окрему питому тільки своєму кодрлу вдачу. Знов ми показали, що люди загальної вдачі не мають, і через те між ними йде такий страшний розбрат навіть між членами однакових кляс. Ми подали величезний спис всіляких лихих віджитків, котрі ми порівняли з намулом, що замулив, поховав під собою щось доброго, можливо ту дійсну людську вдачу. Ми навіть згадали пару слів про "людяність". Приступімо ж тепер ближче до питання, чи може людство мати одну спільну вдачу, котраб інстинктивно кермувала цілим людством в напрямку загального тілесного і духового добробуту усіх людей.

Тургенєв сказав: "Де кінчить ся звірина, — там починаєть ся людина". Але ми бачимо, що не тільки звірство, але і історичні віджитки треба в сім разі пригадати.

Копаючись в намулі віджитків, ми здибуємо в людині кілька блискучих самосьвітів: **чуте** правди, **любов** до цілого сьвіта, **сумліне**, **чуте** краси, і **розвинний розум**. Сього звірина або

не має, або має у нерозвиненій формі. Се межа між звіриною, людьми-звірами, людьми-дикунами, людьми-варварами, людьми-цивілізованими, а дійсними людьми, се є ознака людяности! Се є те усе, що моглоб бути прикметою загальної людської вдачі.

Коли б кожна одиниця людства завзялась витворити з себе дійсну людину; коли б кожен з нас мав на оці насамперед твердо-непохитно триматись правди, думати, говорити і чинити правду; коли б кожен з нас плекав у своїм серцю любу до себе самого, до усіх людей, до усієї звірини, до птахів, риб і комах, до лісів і квіток, до сяєва сонця і мерехтіня найдальшої зірки; коли б чуте краси просякло нас кожного і наші очі шукали б тільки красних рисів, а вуха чудових згуків сьпіву та музики; щоб наш нюх праг пахощів найтоньших ароматів; коли б наш розум невпинно працював і проводив нас до більшого і більшого знання; коли б ми прислухались до голосу нашого сумління, щоб бути певним, чи не коємо чого лихого; коли б усе людство взялось до сього самоудосконалення, — тоді б воно вийшло геть "спід дурного хати" на дійсну дорогу, котра б вивела рід людський на вищий щабель, щабель загальної людської вдачі. І з звірини ми б стали дітьми сонця!

Ви бачили ту гидку гусінь, що плазає по галузках дерева, ви бачили як вона перетво-

рюєть ся у завмерлу зузульку — але ви знов бачили, як та зузулька пукає, і чудовий барвистий метелик летить понад пахучими квітками в хвилях тепла і промінів ссяючого сонця. А там на галузці яблуні позісталась тільки чорна шкірка колишньої зузульки...

Так і людство: гусінь звірства і зузулька віджитків хай ідуть в занебуть, хай з того гидкого минулого, з дикости, безглуздя, борні, самосилу, з теперішньої тілесної і духової каліки-людства, підведеть ся дійсне, досконале людство, котре з огидженєм покине цвинтарь минувшини і піде творити собі спільне щасте на прикрашених барвистими, пахучими квітами долинах краси, проваджене інстинктивно спільною вдачою правди і любови, розуму і сумління.

Читачу, тут сказано уже все, що тичить ся здвигнення людства, але тепер від Тебе залежить попрацювати над очищенем себе від віджитків, щоб і до Тебе тичились слова одного Славетного Селянина:

"Ви тепер чисті, бо я очистив вас словами уст моїх."

О Г Л А В .

	Бік.
Вступ —	3
I. Звірскість в людстві —	7
II. Зріст тіла та інтелекта —	15
III. Дитячість та історична минувшина —	23
IV. Корінь лиха —	52
V.. Загальна людська вдача —	60.

ЧОМУ ТРЕБА ЗНАТИ ГЕОГРАФІЮ?

Коли Ви не запізнані з "ГЕОГРАФІЄЮ", себто з наукою про опис поверхні землі, про суходоли, острови та моря, про всілякі підсоня в сьвіті, про розміщене на землі рослин, звірят та людей, про державні межі, про міста та адміністративний поділ держав зокрема, про кількість людства в кожній державі, про стан гандлю, промисловости та хліборобства на сьвіті, отже коли Ви не запізнані з "ГЕОГРАФІЄЮ" так для Вас цілий сьвіт буде як у мішку. Ви навіть не годні будете вжиточно скористати з читаня часописів; а до історії та політики нема тоді чого й братись, коли не знає "ГЕОГРАФІЮ". Тому ми радимо Вам зараз замовити собі

"Г Е О Г Р А Ф І Ю"

в українській мові, що коштує в твердій оправі
лише 80 ц.

Замовлення посилати на адресу:

Ukrainska Knyharnia

504 Queen St. W.

Toronto, Canada.